

Rapport

Kultur för hälsa kultur i vården

**- ett gränsöverskridande
utvecklingsarbete i Örebro län**

Kultur för hälsa kultur i vården

**- ett gränsöverskridande
utvecklingsarbete i Örebro län**

Innehåll

Förord	5
Inledning	8
Sammanfattning	9
Bakgrund	12
Internationellt	12
Nationellt	13
Nationella folkhälsomål	14
Folkhälsan – ett uppdrag för Kulturrådet	15
Regional satsning	17
Program blir till handling	17
Gruppens ledamöter och sammansättning.....	18
Organisation i förändring.....	19
Mål, metod, målgrupp,budget	20
Begrepp	20
Kulturbegrepp/hälsobegrepp	21
Begreppet NaKuHel: samspel mellan natur – kultur – hälsa	21
Värdegrund	23

Resultat.....	24
Möten	24
Studieresa	25
Regionalt nätverk: NaKuHel i Örebro län	26
Undergrupp: Kultur för äldre	26
Nationellt nätverk: Kultur i vården i Sverige.....	27
Temaeftermiddag om kultur och hälsa för äldre 27	
Nationellt nätverksmöte i Örebro 9 oktober 2006	28
Konferens den 10 oktober 2006	29
Kultur – ett verktyg för personal i äldreomsorgen	29
Forskning	30
Projekt	31
Pilotprojekt Kultur för äldre i Örebro.....	31
Kulturarbetare i demensboende	32
Kultur öppnar sinnen	33
Skolmatsalsprojektet i Karlskoga	33
Clownprojekt på Barn- och ungdomskliniken, USÖ.....	35
Kulturen som bro i Lindesberg.....	36
Design och hälsa.....	37
Ungdomsteater på Alntorps ö.....	37
Kilsbergen berättar	37
"Teater som kraft"	38
NaKuLiv	38
Studiebesök.....	39
Konferenser och seminarier.....	40
Arbetsgruppen upphör.....	42
Beredningen för tillväxt och bildning.....	43
Aktiviteter 2007	44
Slutord	48
Litteratur	50
Källor	50
Böcker.....	52
Rapporter	53

Förord

I dag råder stor enighet om att kultur och hälsa hör ihop. Många goda exempel finns och forskningen har under senare år presenterat resultat som visar på positiva samband. 2005 gav Statens Folkhälsoinstitut ut exempel-samlingen ”Kultur för hälsa” som lyfter fram forskning och praktik inom området kulturupplevelser och hälsa. I boken presenteras forskningsstudier och utvärderade kulturprojekt inom skola, ungdomsverksamhet, arbetsliv, vård och äldreomsorg.

Regeringen anslog i 2005 års forskningsproposition fem miljoner kronor till forskningsområdet Kultur och hälsa. Dåvarande kulturminister Leif Pagrotsky gav sin syn på området kultur och hälsa i sitt nyårstal samma år:

Det finns ett tydligt samband mellan kulturkonsumtion och bättre hälsa. Gå på teater, läs en bok eller lyssna på en stråkkvartett – och lev längre och friskare! I den forskningsproposition som presenteras i början av 2005 tänker jag därför föreslå ett forskningsprogram om kulturens roll för hälsa. Jag vill lyfta fram ett viktigt och intressant forskningsområde som kan få betydelse både för kulturens och folkhälsans utveckling. (Aftonbladet, 050101)

Betydande insatser har gjorts genom ”Kultur i vården och Vården som kultur”, det forskningsprogram som Stockholms läns landsting, Stockholms läns museum och Karolinska Institutet gemensamt ansvarat för sedan 1994. Programmets intentioner och resultat har kontinuerligt presenterats för politiker, kulturarbetare, folkhälsoarbetare, läkare och vårdpersonal och medverkat till tvärvetenskapliga ansatser i hela landet.

2004 tog Örebro läns landsting ett initiativ för att bidra till diskussion och kunskap om kulturens betydelse för människors hälsa i vår region. Dåvarande Regionpolitiska nämndens kulturberedning bildade en politisk arbetsgrupp för att lägga grunden för ett utvecklingsarbete i Örebro län.

Gruppens medlemmar har stärkts i sina antaganden om att kultur och hälsa hänger ihop. Ledamöter och tjänstemän har samlat erfarenheter och kunskap kring området, som presenteras i denna rapport. Under en treårsperiod har gruppen sammanträtt, initierat projekt och aktiviteter, arrangerat konferenser och byggt nätverk, tagit del av kunskap och forskning, deltagit i skilda tvärssektoriella sammanhang mellan kultur, arbetsliv, fritid, natur, vård och folkhälsa.

Vår inriktning har varit dubbel. Det har handlat om ”kultur och hälsa”, inte det ena eller det andra. Denna strävan har bland annat gått ut på att förändra och utveckla yrkesroller. Mötet mellan konstnärsrollen och vårdrollen ger ytterligare dimensioner åt båda. Kulturarbetaren får nya möjligheter i samhällslivet tillsammans med olika arbetsteam. Det ger nya erfarenheter och impulser i det konstnärliga arbetet. Vårdarbetaren får vidgad kunskap och kompetens för att kunna använda kulturen som verktyg i omsorgen.

Genom att integrera kultur och ett konstnärligt perspektiv i vård och folkhälsoarbetet påverkar det hälsan och livskvaliteten för brukarna men mötet mellan de två sektorerna ger även stimulerande effekter på arbetsmiljö och arbetsmarknad.

Men hur kan man göra saken rättvisa i en skriftlig rapport? Hur kan man beskriva vår upplevelse av och vår övertygelse om att kulturen ger innehåll, mening, tröst och lust i livet inte minst för sjuka, gamla, utbrända? Vi har

sett och hört om otroligt många goda exempel. Vi har blivit så berörda. Vi har gråtit och vi har skrattat. Arbetsgruppen har sett mer än siffror och text på papper och vi kan bara be fler utsätta sig för en bråkdel av de projekt och verksamheter vi har fått ta del av; besöka Mikael Ramel på Musikupplevelsen för att se musikens rytm ge olycksdrabbade människor livslusten tillbaka; bevittna de sjuka barnens upplevelse och tröst när clownen Bulgo besöker sjukhuset; se filmen om patienter med demens och glädje i deras ansikten när Krister Nyström bjuder upp; att vara med när de gamla på äldreboendet kommer ihåg texterna och sjunger av hjärtans lust när Örebro Musiksällskap ger konsert. Vissa saker måste kanske upplevas för att förstås.

Ytterst handlar det om allas tillgång till kultur och om allas rätt till en god hälsa, att må bra, ha en god livskvalitet, som de nationella målen för både kulturen och folkhälsan hävdar.

Örebro, juli 2007

Ewa Viktorsson

Ordförande

Eva Bellsund

Sekreterare

Inledning

"Det handlar inte om kultur i snäv bemärkelse utan om natur, kultur, hälsa, som exempelvis mat, trädgård, friluftsliv, musik, sång och konst i positivt samspel"

Crossover är ett modeord, men det täcker lika fullt kärnan i det gränsöverskridande utvecklingsarbetet landstingets arbetsgrupp för kultur och hälsa åstadkommit de senaste tre åren. Crossover betyder egentligen spårkorsning, vägbro och i denna korsning, i detta möte mellan olika vägar uppstår *synergier*.

Föreliggande rapport ämnar beskriva det som hänt sedan starten i februari 2004 till mandatperiodens slut i december 2006. Det går inte att få med allt, tankeprocesser som gruppens medlemmar har fått vara med om under våra möten, alla projekt och erfarenheter vi har fått ta del av på konferenser och studiebesök. Rapporten ger främst en presentation av den verksamhet och de aktiviteter som vi själva har påverkat och producerat men förmedlar dessutom en historik och den nationella och internationella bakgrunden för en regional satsning.

Som begreppet crossover pekar på handlar det inte om kultur i snäv bemärkelse utan att det handlar om natur, kultur, hälsa, som exempelvis mat, trädgård, friluftsliv, musik, sång och konst i positivt samspel.

Sammanfattning

Den politiska arbetsgruppen för utveckling av området kultur och hälsa etablerades i februari 2004 och hade sitt avslutande möte i december 2006. Under perioden har gruppen samlat mycket kunskap, initierat och stöttat olika projekt och inspirerat till utveckling. Ett holistisk tänkande och gränsöverskridande samarbete har karakteriserat arbetet. Den sammansättning gruppen har haft med ledamöter från olika politiska partier och tjänstemän från olika sektorer och organisationer har fört till brett kunskapskapande och ett kreativt nytänkande.

Gruppen har startat och stöttat olika projekt. Pilotprojektet var ”kultur för äldre” i Örebro kommun, som startade våren 2004. Denna satsning har lett till flera nya projekt inom äldreomsorgen i Örebro. Som ringar på vattnet fortsatte projekten ”Kulturarbetare i demensboende” och ”Kultur öppnar sinnen”. Ett clownprojekt på barn- och ungdomskliniken, USÖ, har fått stöd från landstingsledningen fram till och med 080601. Kulturprojektet i restaurangen på skolorna Sandviken och Österleden i Karlskoga 2005 är ett banbrytande arbete vad gäller konst och miljö som betydande faktorer i måltidens näringssammanhang.

Arbetsgruppen har utvecklat nya kontakter genom studiebesök och deltagande vid seminarier och konferenser, inte minst på den nationella och nordiska nivån har kontakterna varit goda och främjande. Det gäller både det nationella nätverket Kultur i vården och samarbetet med det norska NaKuHel nätverket.

Ett länsövergripande nätverk efter den norska modellen NaKuHel (som står för Natur, Kultur, Hälsa) bildades redan under hösten 2004 med representanter från kommuner, landstinget, kommunförbundet, olika organisationer och myndigheter. Nätverkets samordnare var Fritid T-län som från och med januari 2006 sorterar under Regionförbundet Örebro län. Nätverket har under denna senare period (06-07) varit vilande. Kontaktytorna finns dock ständigt.

En forskningsgrupp inom Örebro läns landsting har bildats för att initiera projekt som vetenskapligt kan komma att utvärderas.

En inventering av kultur i vården inom Örebro läns landsting, ett arbete för att utveckla kulturinsatser i vården påbörjades i oktober 2006 och kommer att pågå under hela 2007.

Gruppen Kultur och hälsa har fungerat bra trots kontinuerliga organisationsförändringar. Det har varit olika ”uppdragsgivare” under perioden. Arbetet började som en del av kulturberedningens, Regionpolitiska nämndens område under 2004. På grund av etablerandet av ett regionförbund lades denna nämnd ned och de regionpolitiska frågorna som var kvar inom landstinget organiserades under Nämnden för kultur och folkbildning 2006. Samtidigt utökades arbetsgruppen med flera nya politiska ledamöter och bytte namn till Kultur för hälsa/kultur i vården. December 2006 hade gruppen sitt sista sammanträde.

Örebro läns landsting fortsätter att utveckla området kultur för hälsa/kultur i vården genom landstingsstyrelsens beredning för tillväxt och bildning. I juni i år tog Landstingsstyrelsen beslut om landstingets mål för kulturen (07064-5) som är att:

- följa forskning och utvecklingsarbete om sambanden mellan kultur och hälsa,
- stimulera och stödja initiativ som syftar till att främja kulturens roll i folkhälsoarbetet,
- verka för och stödja kultur i vården verksamhet.

Även om den politiska arbetsgruppen Kultur för hälsa/kultur i vården inte längre finns kommer arbetet att fortsätta med ungefär samma målsättning som tidigare och med en politisk förankring i beredningen för tillväxt och bildning.

Sammanfattningsvis har arbetsgruppen lyckats i den ambition som var kulturberedningens mål i februari 2004, att inhämta kunskaper inom området, inspirera kommunerna och andra organisationer i det hälsofrämjande kulturarbetet och följa upp de projekt kulturberedningen och regionpolitiska nämnden satsat på.

Bakgrund

Internationellt

Under sitt ”decennium för kulturell utveckling 1988-1997” lanserade Unesco ett kultur i vården projekt med internationella förtecken. Detta initiativ inspirerade till nytänkande och nya insatser både internationellt och i de nordiska länderna.

1991 var Sverige värd för den första UNESCO-konferensen ”Arts in Hospitals”. En nordisk arbetsgrupp för ”Kultur ger hälsa” bildades 1993 och året därpå arrangerades den första av flera nordiska konferenser på Hanaholmen i Finland.

Det nordiska samarbetet har manifesterat sig i nordiska konferenser ungefär vartannat år, samtidigt som utvecklingen i de nordiska länderna har gått olika vägar. Till exempel satsade Norsk Kulturråd och Sosial- og helsedepartementet på ett treårigt landsomfattande projekt ”Kultur gir helse” 1997-1999 fördelat på 19 försöksområden i kommuner och län. I Sverige har Stockholm läns landsting satsat 2 miljoner kronor om året på olika forskningsprojekt om kultur i vården sedan 1994 som handlar om allt från trädgård, design, arkitektur, musik, dans, konst och hälsa.

”Kultur för livet” är den senaste i raden av nordiska konferenser, som arrangeras i Lund 3-5 oktober 2007, ett samarbete mellan Region Skåne/Kultur Skåne, Kommunförbundet Skåne, Nordisk Kulturfond och Stockholms läns landsting.

Nationellt

De svenska kulturpolitiska målen från 1974 slog fast att ”kulturpolitiken skall i ökad utsträckning utformas med hänsyn till eftersatta gruppers erfarenheter och behov”. 1976 gavs vissa riktlinjer för sjukhusbibliotek och allmän kulturverksamhet på vårdinstitutioner. Inom landstingen har man sedan 60-talet satsat resurser på konstnärlig utsmyckning av de egna byggnaderna mot bakgrund av den så kallade enprocentsregeln. Under 80-talet pågick en omfattande programverksamhet i samarbete med folkbildningen. Den ökande andelen äldre i befolkningen bidrog till att uppmärksamhet fästes på behovet av kulturverksamhet inom äldreården. Kultur för äldre har dock i ökad utsträckning blivit en primärkommunal fråga efter att kommunerna fr.o.m.1992 övertagit långvårdsverksamheten genom den s.k. Ädelreformen.

Det råder i dag enighet om att kultur är en dimension av omsorgen inom vården och att kulturverksamhet har en funktion i själva vårdarbetet. Områden som arbetsterapi, sjukhusbibliotek och uppmuntrande underhållningsinslag har lång tradition inom sjukvården. Under senare tid har utvärderingar och forskning visat på att kulturinslag i vårdmiljön ger många positiva rent medicinska effekter.

Forskning pågår kontinuerligt om kulturens roll i vården och som hälsofrämjande faktor i ett förebyggande och rehabiliterande perspektiv. Inte minst Stockholms läns landstings satsning på forskningsprogrammet ”Kultur i vården och vården som kultur” med start 1994 har stimulerat forskningen i hela Sverige.

Nationella folkhälsomål

De nationella målen både för kulturen och för folkhälsan relaterar till området kultur och hälsa. Det handlar om både kulturell och samhällelig delaktighet, trygga och goda uppväxtvillkor och ökad hälsa i arbetslivet.

”Förutom det övergripande målet att skapa samhälleliga förutsättningar för en god hälsa på lika villkor för hela befolkningen, är fyra av elva delområden särskilt relevanta när det gäller kulturens betydelse för hälsan.

Målområde 1 handlar om delaktighet och inflytande i samhället. Här är en diskussion om begreppet socialt kapital aktuell, då det också inbegriper kulturvanor och livsstilar.

Målområde 3 tar upp vikten av trygga och goda uppväxtvillkor. För barns och ungas hälsa och utveckling är det särskilt viktigt att sörja för hälsans fysiska, psykiska, emotionella, sociala, intellektuella och andliga aspekter. Barn och unga måste få möjlighet att utvecklas inom alla dessa områden eftersom de samspelar och förstärker varandra. Utveckling och inläring underlättas också av det egna skapandet och av deltagande i olika konstnärliga och kulturella uttrycksformer.

Målområde 4 handlar om ökad hälsa i arbetslivet. Det finns en rad exempel på insatser där kulturella aktiviteter används för att förebygga utmattning och ohälsa och främja och förbättra hälsan hos arbetstagare.

Målområde 6 tar upp behovet av en mer hälsofrämjande hälso- och sjukvård, där aktuell forskning visar på värdet av kultur i vård och rehabilitering.” (citerat från Kultur för hälsa – en exempelsamling från forskning och praktik. FHI. 2005)

Den nationella folkhälsokommittén påvisar i sitt slutbetänkande år 2000 kulturupplevelsers betydelse för hälsan och konstaterar att ett aktivt deltagande, särskilt när det gäller utsatta grupper, sannolikt skulle medföra en bättre och mer jämlik hälsa i befolkningen.

På en konferens i Riksdagshuset den 22 mars 2006 om finanspolitik och folkhälsa talade man om ett paradigmskifte; att folkhälsan som tidigare sågs som en följd av tillväxt i dag ses som en förutsättning för tillväxt. Folkhälsan är en regional utvecklingsfråga i Västra Götaland, sa Johan Jonsson, Regionförbundet Västra Götaland. Samband finns mellan kultur, vård, folkhälsa och tillväxt. Det handlar bara om att kunna se dem, visa på och bevisa. Samverkan är nyckeln till en hälsosam utveckling.

Folkhälsan – ett uppdrag för Kulturrådet

Statens kulturråd har fått regeringens uppdrag och mandat att arbeta med folkhälsofrågor samtidigt som Folkhälsoinstitutet fick i uppdrag att arbeta med kultur i ett folkhälsoperspektiv.

Kulturrådet har på regeringens uppdrag sammanställt en särskild strategi för insatserna inom kultur och hälsa (Junback, 2006). För det fortsatta arbetet vill kulturrådet ”utveckla forskningen på området och öka samarbetet med såväl kulturlivets organisationer som folkbildningen och folkhälsoorganisationer kring dessa frågor.

Kulturrådet ska bland annat:

- Ta med kultur i ett folkhälsoperspektiv vid de dialoger rådet regelbundet har med regionala kulturinstitutioner, kulturpolitiker och kulturtjänstemän.
- Vid bidragsfördelningen inom ”kultur i arbetslivet” prioritera projekt med inriktning på kultur och folkhälsa.

- Arbeta för att kulturaktiviteter jämföras med sådana friskvårdsinsatser som är avdragsgilla för arbetsgivaren.
- Följa utvecklingen av hur kulturen tas till vara inom vård och omsorg.
- Driva utvecklingsprogrammet för Dans i skolan i samverkan med Myndigheten för skolutveckling, Nationellt centrum för spridande av fysisk aktivitet hos barn och ungdom (NCFE) och Elevorganisationen i Sverige.
- Samla och sprida kunskap om forskning inom området kultur och folkhälsa samt delta i det fortsatta samarbetet kring kultur och folkhälsa på nationell nivå.”

Regional satsning

Örebro läns landstings engagemang för kultur och hälsa formulerades mot bakgrund av den internationella, nordiska och nationella utvecklingen på området. Regionalpolitiska nämndens kulturberedning ansåg att frågan var av stor vikt och att en arbetsgrupp borde bildas för att inspirera till och följa upp hälsofrämjande insatser. Den regionala gruppen skulle bli en kunskapsbank i länet och verka för att kommunerna aktivt arbetar med kultur i vården verksamhet.

Program blir till handling

Varför etablera en politisk arbetsgrupp? Det enklaste svaret på detta är att det fanns en stark och enig politisk vilja att verkligen få igång den process som landstinget hade beslutat om i landstingets kulturpolitiska program, ”Kultur i länet”. Landstingets mål är att:

- Följa forskning och utvecklingsarbete om sambanden mellan kultur och hälsa.
- Stimulera och stödja initiativ som syftar till att främja kulturens roll i folkhälsoarbetet.
- Verka för att kommunerna aktivt arbetar med kultur i vården-verksamhet.

Med denna inriktning startade kulturberedningen den 23 februari 2004 en politisk arbetsgrupp för kultur och hälsa som alla partier ställde sig bakom. I ärendehandlingen står att ”kulturberedningen anser att frågan är av stor vikt och att en arbetsgrupp bör bildas för att inspirera till och följa upp hälsofrämjande kultursatsningar. Arbetsgruppens skall inhämta kunskaper inom området, inspirera kommunerna och andra organisationer i det hälsofrämjande

kulturarbetet och följa upp de projekt kulturberedningen och regionpolitiska nämnden kommer att satsa på under året. Kulturberedningens arbetsgrupp föreslås bestå av 3 ledamöter med kulturstrategen som sekreterare.” (Föredragningspm 040223). Om inte alla partier deltog från dag ett kom de med efter hand. 2006 var alla partier representerade i gruppen.

Efter omorganisationen vid årsskiftet beslutade landstingsfullmäktige den 13 februari 2006 att ”arbetsgruppen Kultur och hälsa fortsätter sitt arbete med att följa forskning och utvecklingsarbete om sambanden mellan kultur och hälsa”.

Gruppens ledamöter och sammansättning

Gruppens ledamöter var Barbro Hansén-Json (c), Inger Lundin (s) och Ewa Viktorsson (s), ordförande. Ewa Viktorsson var tillika ordförande i kulturberedningen och ledamot i landstingsfullmäktige. Som gruppens sekreterare utsågs Eva Bellsund, utvecklingsstrateg på landstingets förvaltning för Regionutveckling.

Till gruppen adjungerades följande tjänstemän med expertis inom olika områden; Agneta Bruhn, Kultur för äldre, Örebro kommun; Gunilla Dovsten, konstkonsulent, Regionutveckling, landstinget; Nick Furderer, konstnär och projektledare, Kulturpoolen; Lisbet Omberg, Samhällsmedicinsk enhet, landstinget; Atta Worge, arbetsförmedlare, AF Kultur.

Med landstingsgruppens sammansättning skapades förutsättningar för synergier mellan den kreativitet kulturarbetare representerar och den kunskap personal i vård och omsorg erbjuder. Arbetsförmedlingens representanter hade en god överblick över tillgängliga konstnärer och kulturarbetare som

kunde ansvara för olika projekt. I mötet mellan samhällsmedicin och kultur fick gruppen vidgad kunskap om målen för *både* kultur och folkhälsa. Inte minst skapade mötet mellan politiker och tjänstemän en positiv dialog både i gruppen och ute i olika verksamheter och organisationer. Just den kombinationen och mötet mellan politiker och verksamma tjänstemän blev den grundläggande förutsättningen för gruppens framgång.

Tidsramen för gruppens arbete bestämdes till innevarande mandatperiod.

Organisation i förändring

Arbetsgruppen kultur och hälsa låg de två första åren under Regionpolitiska nämndens kulturberedning. På grund av etablerandet av ett regionförbund i Örebro län avvecklades både landstingets Regionpolitiska nämnd och förvaltningen Regionutveckling. Det mesta av nämndens ansvarsområde växlades över till det nya regionförbundet. Men de områden som var kvar organiserades efter omorganisation 2006 under Kultur- och folkbildningsnämnden. Kultur för hälsa var ett sådant område och gruppen fortsatte sitt arbete inom landstinget.

En mindre förändring efter omorganisering var att fokus ändrades till att i högre grad koncentreras till landstingets egna ansvarsområden. Flera ledamöter kom med i gruppen och alla politiska partier var därmed representerade.

Fyra nya ledamöter från Kultur- och folkbildningsnämnden valdes in på nämndens sammanträde den 16 mars 2006: Massimo Montanari (V), Kenth Harryson (S), Bo Malmström (FP) och Gunilla Holmström (M). Samtidigt bytte gruppen namn till Kultur för hälsa/kultur i vården.

Fullmäktigeledamot Gunvor Sundmark (KD) började som ledamot i arbetsgruppen under våren 2006.

Mål, metod, målgrupp, budget

Övergripande mål för arbetet är att uppnå en bättre och mer jämlik hälsa hos befolkningen.

Delmål var att följa forskning och utvecklingsarbete om sambanden mellan kultur och hälsa, stimulera och stödja initiativ som syftar till att främja kulturens roll i folkhälsoarbetet, verka för att kommunerna aktivt arbetar med kultur i vården-verksamhet.

Metoden bestod i nätverksbyggande och skapande av sektorsövergripande kontaktytor. Genom regelbundna möten med information på programmet, studiebesök och andra upplysande aktiviteter har en kunskapsbank etablerats och ett tvärsektorielt arbetssätt leder alltjämt till synergier och nya samarbeten.

Äldre samt barn och unga prioriterades som målgrupper. Ett avgörande argument för detta var att det är grupper som det är lätt att komma i kontakt med genom äldrevården och skolan.

Arbetet i gruppen har ingått i tjänstemännens och ledamöters ordinarie tjänst och uppdrag. Landstingets kostnader för projektstöd, förstudier, mötesaktiviteter och arrangemang har varit 200 000 kronor per år.

Begrepp

Det används olika uttryck för ungefär samma sak: kultur *och* hälsa, kultur *för* hälsa, kultur *i vården*, kultur *ger* hälsa, kultur och *folkhälsa*. Begreppen har använts i olika perioder och ges något varierande innebörd.

Det ursprungliga uttrycket är kultur i vården. Det stod för kulturverksamhet och kulturaktiviteter på sjukhus och vårdinstitutioner. I engelskan har detta sin motsvarighet i Arts in Hospitals.

Från 90-talet och framåt har innehållet bräddats till att omfatta förebyggande och rehabiliterande åtgärder och uttrycket kultur och hälsa blev vanligt. I nordiska sammanhang har begreppen ”kultur för hälsa” och ”kultur ger hälsa” flitigt använts. Folkhälsoinstitutets exempelsamling från forskning och praktik har titeln ”Kultur för hälsa”(2005). Motsvarigheten i engelskan är Arts for Health.

Landstingsgruppen valde i början namnet ”kultur och hälsa”, men mot bakgrund av organisationsförändringarna under mandatperioden ändrades namnet till ”kultur för hälsa/kultur i vården”, fr.o.m. 2006 med betoning på både folkhälsa *och* vård.

Kulturbegrepp/hälsobegrepp

Arbetsgruppen har använt sig av ett brett kulturbegrepp som innefattar såväl skapande och konstnärliga uttryck som natur och miljö. Gruppen har använt sig av ett holistiskt hälsobegrepp, som beskriver hälsan i relation till i vilken utsträckning individen kan förverkliga sina vitala mål.

Begreppet NaKuHel

Samspel mellan natur – kultur – hälsa

NaKuHel-begreppet lanserades i Norge mot slutet på 1980-talet av en norsk läkare och professor i samhällsmedicin, Gunnar Tellnes. Hans upplevelse som läkare i små fiskerisamhällen på västkusten i Norge ledde fram till en insikt om att det i mötet mellan natur och kultur ligger frön till både positiva och

negativa konsekvenser för hälsa, miljö och livskvalitet. I sin bok ”Samsпилlet Natur-Kultur-Helse – NaKuHel konseptet i teori och praksis” från 2003, berättar han om hur natur- och kulturaktiviteter, upplevelser och deltagande i en inkluderande gemenskap kan bidra till ökad hälsa, trivsel och förmåga att ta hand om sitt eget liv (empowerment).

Ett center som byggde på Tellnes koncept och idéer etablerades 1994 som en stiftelse NaKuHel. I maj 2002 delades den i två nya självständiga stiftelser, NaKuHel Asker och NaKuHel Norge. Det betyder att NaKuHel är både ett center i länet samt har ett nationellt uppdrag. Trots delningen samarbetar man kring många gemensamma projekt.

NaKuHel Asker ligger i natursköna omgivningar väster om Oslo, i närheten av Skaugum, kronprinsparets bostad. Faktiskt är det så att kronprinsparet med sina barn inte sällan har vägarna förbi, dricker kaffe och äter våfflor med andra besökande. Centret inkluderar således inte bara den som är sjukskriven, arbetslös och hjälpbehövande utan även resursstarka människor och bygger i hög grad på frivillighet.

NaKuHel Asker erbjuder främst program och aktiviteter till invånarna i Asker. Centret har en aktiv position i hälsoarbete både i kommunen och länet och i det lokala fritids- och kulturlivet.

NaKuHel Norge är ett nationellt centrum som skall bidra till skapandet av hälsofrämjande miljöer i hela landet. För att uppnå detta bygger man nätverk mellan offentliga och privata institutioner, aktörer i näringslivet, frivilliga organisationer och privatpersoner.

Centret på Asker fungerar som en mötesplats för alla, det skall vara öppet och aktiverande. Här erbjuds vis- och allsång, kör, litteratur, promenader, skidsport, lokalhistoria, meditation och samtal, växthus- och trädgårdsarbete, bild och konst, jämlikhetsgrupper samt kaféverksamhet.

Sedan 1995 har centret varit en arena för arbetsträning och planerad samsättning. Man arbetar kontinuerligt med olika projekt med anknytning till närmiljö, hemsida och förmedlingsarbete och har ett effektivt arrangörsnätverk som anordnar kurser, konferenser och seminarier. För många representerar NaKuHel en ”mellanstation” mellan att vara arbetslös, sjukskriven och i arbete.

Helhetstänkning och kreativitet är en grund i centrets verksamhet, som omfattar:

- Natur, fritids- och miljöaktiviteter.
- Kultur, idrotts- och konstaktiviteter.
- Hälsöfrämjande, förebyggande och rehabiliterande arbete.

Värdegrund

Stiftelsens värdegrund beskrivs med det norska uttrycket, GLA`I, (glad i).

På norska betyder att vara ”glad i” att tycka om och lite till, att känna omsorg för, respektera som en vän, som en mor. De fyra bokstäverna i NaKuHels tappning står för

Glädjeskapande, Långsiktigt, Aktiverande och Inkluderande. Denna värdegrund blev vägledande även för landstingets arbetsgrupp.

Resultat

Möten

Arbetsgruppen har hållit 16 ordinarie sammanträden. Bara det att mötas över sektorsgränser i gruppen gav omedelbara konkreta resultat och synergieffekter i form av projekt och kunskapsskapande. Kunskap har förmedlats genom kontinuerlig diskussion och erfarenhetsutbyte. Gemensamma nya erfarenheter har korsats mot bakgrund av skilda verksamhetstraditioner. Den sammansättning gruppen hade med ledamöter från olika politiska partier och tjänstemän från skilda sektorer och organisationer ledde till en kontinuerlig positiv feedback för samtliga.

Intressanta gäster bjöds in för att bredda kontaktytorna: Siv Junback från Statens Kulturråd; FoU-chefen Jens Schollin, ÖLL och UiÖ; guldsmed Anneli Haldin; designkonstnär Martina Söderstöm; konsthandläggare Sickan Mertala, ÖLL; projektledare Jane Karlsson (som även adjungerades till gruppen 28 november 2005); föreståndare Monica Hagman, lekterapin USÖ; rektor Anna-Lena Persson, Karlskoga folkhögskola; Berit Älgström, s-ledamot i Nora; Ulrica Nilsson, forskare och sjuksköterska, USÖ; konstnär Ann Sidén och konstnär Kate Balderud, som även adjungeras till gruppen hösten 2006.

Gruppens kontaktnät vidgades ytterligare i och med det länsövergripande nätverket gruppen ingick i (NaKuHel) där vi till exempel genom kontakt med kommunförbundet etablerade ett mycket positivt samarbetet med Gunilla Fahlström på Forum Äldre (se nedan Undergrupp Kultur för äldre, temaeftermiddag 25 april och konferens 10 oktober)

Studieresa

En av de första gemensamma aktiviteterna var en studieresa till NaKuHel centret i Asker utanför Oslo i september 2004. Resan blev en gemensam erfarenhet som gav en inspirerande start och en gemensam referensram för gruppen.

Att resan kom till stånd berodde på en liten slump. Kenth Harryson på Fritid T-län hade av Britt-Louise Nilsson från Östsam fått höra om en studieresa till Stiftelsen NaKuHel och att utvecklingsstrateg Eva Bellsund på Regionutveckling hade organiserat denna resa för kulturchefer och motsvarande på landstingsnivå i Mellansverige 2003. Östsam har sedan använt erfarenheter och kunskap från NaKuHel i utvecklingsarbetet ”Kulturkraft i Östergötland”. Kenth Harryson tog initiativ till att utvecklingsstrategen erbjöd en repris på studieresan tillsammans med Fritid T-län den 16-17 september 2004.

22 nyckelpersoner från länet följde med. Det var politiker och tjänstemän som representerade områdena kultur och fritid, friluftsliv och idrott, arbetsmarknad och samhällsmedicin, folkbildning och främjandeorganisationer, kommuner och landsting.

Studiebesöket på stiftelsen NaKuHel blev en grundläggande erfarenhet som skapade en gemensam referensram och värdegrund för gruppens medlemmar. Dessutom resulterade resan i ett regionalt nätverk med det norskinspirerade namnet NaKuHel. *Vi upplevde att det finns inga motsättningar mellan natur, friluftsliv, motion och utövande av konst och kultur när vi fokuserar på upplevelse och effekt.*

Vi tog till oss NaKuHels kultursyn och syn på hälsa som ett tillstånd av fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande och inte bara frånvaron av sjukdom eller

handikapp. En människa med funktionshinder eller kronisk sjukdom kan må bra och ha en upplevelse av god hälsa. Kulturen är inte bara konstarterna och den professionella kulturen utan även vardagskulturen, miljö och trädgård. Alla var efter resan övertygade om att natur och kultur i samspel kan påverka individens möjligheter till att må bra och få en bättre hälsa.

Regionalt nätverk: NaKuHel i Örebro län

På ett utvärderingsmöte 18 oktober 2004 av studieresan till NaKuHel i Oslo bildade arbetsgruppen Kultur för hälsa tillsammans med övriga deltagare på resan (totalt 22 personer) ett länsövergripande nätverk, med det norskinspirerade namnet NaKuHel.

Nätverket NaKuHel har haft fyra sammanträden, det senaste den 3 november 2005 med 14 deltagare från olika organisationer och myndigheter, även Skogsstyrelsen som ny medlem. Sammankallande för nätverket är Fritid T-län som fr.o.m. 2006 ingår i Regionförbundet. Regionförbundet har informerat om att nätverket är vilande under 2006.

Undergrupp: Kultur för äldre

På ett nätverksmöte den 26 april 2005 bildades en specifik undergrupp för området "kultur för äldre" med Agneta Bruhn (Örebro kommun), Atta Worge (AF Kultur), Tryggvi Adalsteinsson (Örebro läns bildningsförbund), Karin Forsell (Kommunförbundet Örebro) och Eva Bellsund (Örebro läns landsting). En process kom igång som ledde till två konkreta arrangemang, en länsövergripande temaeftermiddag och konferens. Båda arrangemangen gjordes i samarbete med Gunilla Fahlström, Forum äldre på Kommunförbundet/Regionförbundet.

Syftet med bildandet av undergruppen Kultur för äldre var att få till stånd en kultur för äldreverksamhet motsvarande pilotprojektet i Örebro kommun i hela länet. Arbetsgruppen har genomfört tre möten med Forum äldre/kommunförbundet (fr.o.m.2006 Regionförbundet) för att diskutera och planera hur man kan gå vidare i ett regionalt samarbete. Samarbetet ledde till en temaeftermiddag för chefer och beslutsfattare och en konferens för personal i äldreomsorgen samt att forskningen för äldre på Regionförbundet numera inkluderar kultur inom sitt forskningsområde.

Nationellt nätverk: Kultur i vården i Sverige

Örebro läns landsting ingår i det nationella nätverket Kultur i vården i Sverige fr.o.m. 2004 . Arbetsgruppen Kultur för hälsa/kultur i vården har sedan deltagit i nätverkets årsmöten.

Det var på initiativ av Stockholms läns landsting att ett nationellt nätverk Kultur i vården i Sverige med representanter för landsting och kommuner bildades år 2000. Forskningsdirektör Birgitta Rapp är samordnare.

Nätverket har även kontakter på den nordiska nivån. Eleonor Bodel i Umeå redigerar den nordiska hemsidan; www.umea.se/alias/nordisksamverkan

Temaeftermiddag om kultur och hälsa för äldre den 25 april 2005

Som ett första resultat av samarbetet mellan NaKuHels undergrupp Kultur för äldre och Forum äldre/Regionförbundet arrangerades en temaeftermiddag den 25 april, ett seminarium för verksamhetschefer och förtroendevalda i kultur, vård och omsorg i Örebro län. Forskningsdirektör Birgitta Rapp, Stockholms läns landsting skulle ha talat om forskningsprogrammet Kultur i vården/vården som kultur men blev tyvärr sjuk, så Eva Bellsund fick agera

stand in med gott stöd av moderatorn skådespelare Magnus Wetterholm och övriga medverkade: Agneta Bruhn, Nick Furderer, Lotta Schortz och Tryggvi Adalsteinsson, som föreläste om kultur för äldre i Örebro, om arbetsmarknad och folkbildning.

Syftet med temaeftermiddagen var att ge ansvariga chefer och förtroendevalda i äldreomsorgen kunskap och möjlighet att orientera sig i frågan innan konferensen den 10 oktober som riktade sig till all personal i äldreomsorgen. Kanske är det lättare att ge personalen ledigt för att gå på en konferens om kultur, när man som chef vet lite mer om vad det handlar om, tänkte vi. Det visade sig vara en god idé. 34 deltagare på temaeftermiddagen i april blev till 200 på konferensen i oktober.

Dessutom etablerades nya kontakter denna dag, som den mellan chefen för arbetsterapin på Geriatriska kliniken, USÖ och arbetsgruppens sekreterare, ett möte som lett nytt samarbete, som ”terrassprojektet”, (se nedan under Aktiviteter 2007).

Nationellt nätverksmöte i Örebro 9 oktober 2006

Nätverket Kultur i vården i Sverige valde Örebro som plats för sitt årsmöte den 9 oktober 2006. Årsmötet arrangerades i anslutning till konferensen ”Kultur som verktyg i äldreomsorgen” (se nedan). Det var 33 deltagare vid mötet, vilket var rekord deltagarmässigt. Tidigare har årsmötet arrangerats i Stockholm, Umeå, Uppsala, Gotland, Östersund och Malmö.

Under mötet framkom att det är mycket som pågår i hela landet, både traditionella kultur i vården verksamheter och nya initiativ och projekt, inte

minst är det aktuellt att följa forskning och vidga detta fält. Dagen började med gemensam lunch i Grata på Örebro läns museum, fortsatte med årsmötesförhandlingar i Brasrummet och avslutades med konstnärliga kvällsaktiviteter i verkstan. (Se gärna illustrationen som ger en bild av vår kreativitet.)

Årsmötet beslutade att årsmötet 2007 skall arrangeras i Stockholm där vi vill bjuda in centrala myndigheter och organisationer samt Riksdagens kulturutskott till rundabordsamtal i anslutning till årsmötet.

Minne från "Kultur i vården" nätverksträff den 9 oktober i Örebro 2006

Konferens den 10 oktober 2006

Kultur – ett verktyg för personal i äldreomsorgen

På konferensen deltog 200 personal från äldreomsorgen inklusive deltagarna från Kultur i vården nätverkets årsmöte (ca 30 personer). Forskningsdirektör Birgitta Rapp inledde dagen med en översyn över forskningen nationellt och internationellt. Musikterapeut Birgitta Andersson från Linköping övertygade alla om musikens kraft i äldreomsorgen. Krister Nyström, fil.dr och dansterapeut från Stockholm visade på dansens möjligheter i vården och sångerskan Marie Bergman avslutade dagen med att hjälpa oss att hitta vår egen röst, ett fantastiskt instrument att spela på i vår vardag. Konferensen var ett samarbete mellan Regionförbundet Örebro län, Örebro läns landsting och Kultur i vården Sverige. Den blev mycket uppskattat av både deltagare, medverkande och arrangörer.

Forskning

Redan hösten 2004 beslutade gruppen att undersöka förutsättningarna att få till stånd ett forskningsprogram i Örebro motsvarande det som drivs av Stockholms läns landsting. Under hösten 2005 hade gruppen besök av FoU-chefen Jens Schollin som var mycket positiv till kopplingen mellan kultur, vård och forskning och föreslog ett besök i forskningsnämnden. Arbetsgruppens sekreterare Eva Bellsund informerade om gruppens arbete vid Forskningsnämndens sammanträde den 9 november. Forskningsnämnden beslutade vid mötet att ”uppdra åt FoU-chef Jens Schollin att tillsätta en arbetsgrupp som ska ge förslag till Forskningsnämnden på genomförda kulturinsatser i vården, som vetenskapligt kan komma att utvärderas.”

Jens Schollin delegerade uppdraget till Ulrica Nilsson och Eva Bellsund. Ulrica Nilsson är forskare och sjuksköterska vid USÖ, och har doktorerat på ”The Effect of Music and Music in Combination with Therapeutic Suggestions on Postoperative Recovery”. CD-skivan ”Hälsans toner” är en produkt av hennes arbete. Eva och Ulrica påbörjade ett samarbete under våren för att bilda en grupp för detta syfte, men pressade arbetsscheman gjorde arbetet svårt.

Hösten 2006 fick Eva Bellsund kontakt med Helena Sunvisson, Hälsovetenskapliga Institutionen, med dr lektor i klinisk vård och Margareta Möller, chef på Vårdvetenskapligt forskningscentrum. De tre har i samråd med Jens Schollin bildat en ny forskningsgrupp.

Gruppen arbetar på två projekt, det ena i samverkan med danskonsulent Anette Granberg på Regionförbundet. Förhoppningsvis kan två projektansökningar läggas fram för forskningsnämnden under hösten 2007.

Projekt

När Kultur för hälsa gruppen startade i 2004 hade dåvarande Regionpolitiska nämnden inom landstinget ansvar för fördelning av medel till kulturprojekt i länet. Fr.o.m 2006 ligger detta kulturpolitiska ansvarsområde på Regionförbundet.

Men under 2004 och även under 2005 var det möjligt för allmänhet, föreningsliv, kommuner med mera att söka projektmedel på Regionutveckling och en del av medlen reserverades för ändamålet kultur för hälsa.

Här följer en beskrivning av de projekt arbetsgruppen har inspirerat till och/eller stöttat med projektmedel.

Pilotprojekt Kultur för äldre i Örebro

Redan under våren 2004 kom gruppens pilotprojekt ”kultur för äldre” i gång. Det avslutades sommaren 2006. För totalt 75 000 kronor har Örebro kommun utvecklat programverksamheten med ekonomiskt stöd från landstinget i två år. Bakgrunden var att Kultur- och medborgarnämnden i Örebro kommun hade låtit utarbeta en handlingsplan för kultur för äldre. Enligt handlingsplanen har de äldre rätt till kulturupplevelser som förebyggande friskfaktor. Centralt står den vardagsnära kulturen med sång, musik, teater som ger tillfälle att komma tillsammans och umgås regelbundet. Målet är att genom kulturen sprida glädje och möjligheter till samvaro som bidrar till trygghet, hälsa och medverkan.

Det var dock inte avsatt medel för verksamhet. Agneta Bruhn, dåvarande ansvarig för kultur för äldre inom kommunen, ansökte därför landstinget om projektstöd.

Projektet bedrevs på dagcentraler och vårdboenden/seniorboenden inom Örebro kommun i samarbete med Kulturskolan, studieförbunden, frivilligarbetare, arbetsförmedling och vårdboenden. Representanter från arbetsgruppen deltog på olika sätt i projektet, genom att till exempel närvara vid aktiviteter och möten. Projektledaren Agneta Bruhn adjungerades till arbetsgruppen och rapporterade fortlöpande från projektet på våra sammanträden.

Kommunen har numera avsatt ca 40 000 kronor per år för att vidareföra verksamheten. Som kuriosas kan nämnas att i mitten av 1980-talet var lika mycket pengar avsatt i den kommunala budgeten för programverksamhet för äldre på boenden och vårdinstitutioner.

En journalist anställdes genom AF Kultur som gjorde intervjuer och följde projektet i en längre tid. Detta arbete skulle ha resulterat i en rapport, men på grund av sjukdom blev den tyvärr inte klar. Det finns dock mycket skriftligt material och dokumentation som projektledaren Agneta Bruhn har förmedlat till den utredning Örebro kommun har startat våren 2007.

Kulturarbetare i demensboende

Ett nytt projekt tog sitt avstamp i våra gruppdiskussioner. Agneta Bruhn, Nick Furderer och Atta Worge sonderade terrängen för att genomföra ett projekt "Kulturarbetare i demensboende". Agneta Bruhn förankrade idén hos Klosterbackens personal och ledning, Kulturpoolen beviljade medel till förbrukningsmaterial och AF kultur beviljade anställningsstöd till konstnären Lotta Schortz. Rapporten "Klosterbacken, Örebro – kulturarbetare i demensboende", visar ett mycket positivt resultat för både brukare och personal. Inte minst blev det en inspiration för konstnären att arbeta vidare inom vården och projektet fick en fortsättning i Kultur öppnar sinnen.

Kultur öppnar sinnen

Erfarenheterna från Klosterbacken blev en inspiration för Lotta Schortz att arbeta vidare med kultur i demensvården. Hennes projekt la grunden till ett fortsatt samarbete mellan Örebro kommun och AF kultur, som pågick under 2006, med projektnamnet ”Kultur öppnar sinnen”. Tanken var att yrkesverksamma kulturarbetare går ut i utvalda demensboenden som inspiratörer och igångsättare av kreativa processer.

Projektet startade 17 oktober 2005 och meningen var att det skulle pågå i 2 år om 4 perioder med 4-6 kulturarbetare per period. Det avslutades dock vid årsskiftet 2006 i och med nya arbetsmarknadsregler. Åtta kulturarbetare, inskrivna vid AF Kultur, har gått ut i sex särskilda boenden för demenssjuka samt i en dagvårdsverksamhet för demenssjuka i Örebro kommun. Läs mer om detta i slutrapporten Kultur öppnar sinnen (Lotta Schortz, Örebro 070412)

Skolmatsalsprojektet i Karlskoga

Vid en enkätundersökning som gjordes av Barnombudsmannen i Karlskoga svarade eleverna: ”En bra skola är en skola utan mobbning och med god mat!” Men varför är det så svårt att gå till sin skolmatsal och äta? Enligt förvaltningschefen Ulrika Lundgren på Folkhälsa och Kostförvaltningen i Karlskoga-Degerfors, två kommuner som arbetat intensivt med kostfrågorna sedan 1997, tycks problemet inte vara matens beskaffenhet, problemet ligger snarare i att få eleverna att gå till matsalen och väl lägga något på tallriken. På Sandviksskolan och Österledsskolan är den gemensamma mötesplatsen skolmatsalen. Varje läsårsdag äter ca 800 elever där. Enligt en enkät som gjordes 2004 framgick att 2/3 av eleverna ansåg att deras matsal var dåligt planerad. Hälften av eleverna ansåg också att matsalsmiljön påverkade deras sätt att uppleva måltiden.

Med utgångspunkt från detta och med huvudsyftet att få eleverna att trivas i sin skolmatsal och därmed uppnå ett lärande om den egna hälsan i ett livslångt perspektiv beslutade Folkhälso- och Kostförvaltningen i Karlskoga-Degerfors att pröva ett nytt grepp i samarbete med Barn- och ungdomsförvaltningen, Karlskoga kommun och Regionutveckling samt samhällsmedicinsk enhet, Örebro läns landsting. Målet för projektet delades upp i fyra punkter:

- Ökad kvalitet i medinflytande för elever i skolan.
- Hitta oprövade arenor för kulturarbetares kunskaper och kompetens i syfte att skapa efterfrågan av tjänster från kulturarbetare och därmed ökad tillväxt.
- Medveten hälsofostran avseende måltiden i syfte att öka hälsan i livslångt perspektiv.
- Öka upplevelsen av en god arbetsmiljö för eleverna i samklang med propositionen ”Hälsa, lärande och trygghet”.

Konstnären Mirjam Lidén började arbeta med projektet i mars 2005. Under vårterminen fick barnen jobba tillsammans med konstnären. Fritidspedagog, lärare och övrig personal var också indragna i arbetet. I slutet av augusti var det festlig invigning av skolmatsalen ”Foodish” med landshövdingen Sören Gunnarsson som invigningstalare.

Redan för fem år sedan började Ulrika Lundgren, Karlskoga kommun och Anna-Karin Landin som arbetar på Hushållningssällskapet fundera över hur man skulle kunna förvandla skolrestauranger med hjälp av konst och konsthantverk, och inte minst med hjälp av det perspektiv som en konstnär kan lägga på miljöer. De tog kontakt med föreningen Konsthantverkarna, Regionutveckling, Samhällsmedicin och Universitetet. Tillsammans ville vi göra ett stort projekt som skulle ha omfattat hela Örebro län. Två gånger

skickades en gedigen ansökan till Framtidens kultur, men medel beviljades ej. När det stora projektet inte kunde genomföras blev det ett mindre pilotprojekt i Karlskoga med ett anslag på 75 000 kronor från Regionutveckling, Örebro läns landsting.

Processen och projektet finns dokumenterad av journalisten Christine Lindsjö i rapporten: ”Att förbättra de sociala relationerna och de stödjande miljöerna. Kulturprojektet i restaurangen på skolorna Sandviken och Österleden i Karlskoga år 2005.” Den handlar om ett banbrytande arbete i en ständig aktuell problematik.

Clownprojekt på Barn- och ungdomskliniken, USÖ

I mars 2005 kom clownen Bulgo till Barn- och ungdomskliniken på USÖ. Regionutveckling beviljade 40 000 kronor för att bekosta ett ettårigt clownprojekt på Barn- och ungdomskliniken efter att föreståndaren Monica Hagman vid lekterapi tagit kontakt och skickat en ansökan. Clownen Bulgo, alias Jonny Lundgren, har kommit till Barn- och ungdomskliniken en eftermiddag i veckan, skollovsveckor undantagna. Projektledaren har fungerat som handledare och tillsammans har man gått genom vilka barn som är lämpliga att besöka. Bulgo har trollat, jonglerat, gjort ballongdjur och busat med barnen, som han mött. Träffpunkter har varit vådrum, lekrum, korridorer, behandlingsrum och väntrum på vårdavdelning 26, mottagningen och lekterapi.

Clownen Bulgo har kunnat kommunicera med alla oavsett om han pratat deras hemspråk eller inte. Att förstå och tolka hans kroppsspråk har inte varit något problem. Clownen har varit särskilt uppskattad av de barn som återkommit till kliniken vid flera tillfällen, och deras anhöriga har berättat hur en jobbig stund övergick i något positivt, då Bulgo dök upp.

Ett exempel: På mottagningen vill en läkare att en treåring skall springa snabbt, så att han kan lyssna på pojkens lungor efter ansträngning. Pojken vill inte, men som tur är kommer Bulgo, som gärna vill springa i kapp i korridoren. Pojken tittar på Bulgo och godtar utmaningen. Pojken springer i full fart genom korridoren och Bulgo kämpar tappert. När pojken kommit i ”mål” har Bulgo kommit halvvägs. ”Jag vann!” ropar en lycklig pojke. Läkaren är också nöjd, då han kan lyssna på en flåsande ”vinnare”. Mamman är också lycklig att läkaren får höra hur hennes son låter i sina lungor efter ansträngning.

I sin rapport från projektet skriver Monica Hagman att yttersta målet är att Barn- och ungdomskliniken, USÖ har en bra och permanent clownverksamhet, som ett komplement till Lekterapiens verksamhet. ”Då skulle barns rättigheter till lek och kulturella och konstnärliga aktiviteter ytterligare förstärkas, helt enligt FN:s konvention om barnets rättigheter.”

Projektet får fortsatt stöd från landstingsledningen fram till och med 080601.

Kulturen som bro i Lindesberg

Kulturen som bro var ett projekt på Björkhagaskolan i Lindesberg där skolan anställde konstnären Ann Sidén för att utveckla skolans inre och yttre miljö. Regionutveckling bidrog med 40 000 kronor till material för utformning av design med ett folkhälsoperspektiv. Skolan har en hög procent elever med bakgrund i olika kulturer och världsdelar och konstnären stimulerades att lyfta fram just detta som ett positivt resande i kunskap. Ett miljövänligt resande är teleportering: Från Björkhagaskolan i Lindesberg når man nu fem världsdelar på en timme! Under ett och ett halvt år har konstnären Ann Sidén utfört ett arbete på plats, delvis tillsammans med barn, föräldrar, lärare och en assistent.

Skolans mål var att göra kreativa och estetiska lärprocesser till en naturlig del av alla skolämnena. Konstnärens mål var att överföra den allra närmsta historien till våra unga och nya. Att människor vågar samtala är grunden för demokratin. Genom noga valda material och färger kan barnen ta till sig en trakt genom fingertopparna och se att folk gör ungefär samma saker där som här. Konstnärer är en resurs i skolan med ett annorlunda övergripande perspektiv, visade projektet som också presenterades vid ett seminarium i Lindesberg den 18 oktober 2005.

Design och hälsa

”Design och hälsa” – utställningar på Universitetets konsthall och Konsthallen I Örebro i oktober-november 2005, som visar examensarbeten från olika designhögskolor. Projektansvariga: designer Marika Söderström och konstkonsulent Gunilla Dovsten.

Ungdomsteater på Alntorps ö

Sommaren 2005 spelade ungdomar Shakespeares ”Som ni vill ha det”, på Alntorps ö i Nora. Projektet handlade inte om teater enbart utan detta var ett sommarspelprojekt med syfte att kombinera en utveckling av ungdomsteatern i Nora med intresset för fruktodling och trädgård, kultur och natur. Det var ett samarbete mellan Hushållningssällskapet (genbanken Alntorps ö) och Nora amatörteaterförening och Regionutveckling med ett bidrag på 50 000 kronor. Ett mycket lyckat projekt som fick många besökare och skapade en ny giv för aktiviteter för ungdomarna i Nora-området.

Kilsbergen berättar

Kilsbergen berättar är ett berättarprojekt som inkluderar natur och kultur/teater i en heldagsupplevelse för mellanstadieelever från Örebro och

andra närliggande kommuner i länet. Projektet pågick under hösten 2005 och genomfördes med ett bidrag om 40 000 kronor från Regionutveckling. Projektansvarig var Fritid T-län.

”Teater som kraft”

Teater Martin Mutter fick 7 000 kronor för att göra en förstudie för att utveckla ett projekt om teatern som medel för bättre hälsa i arbetslivet. En förstudie som senare resulterade i ett omfattande projekt med nationella bidrag om 450 000 kronor.

NaKuLiv

NaKuLiv – det goda livet genom natur-kultur-hälsa – ett folkhälsoprojekt inom folkbildningen 2006-2008. På uppdrag av landstingets hälso- och sjukvårdsnämnd har hälsokansliet och samhällsmedicinska enheten tillsammans med Örebro läns bildningsförbund startat ett projekt för att sprida kunskap om vilka faktorer som påverkar och medverkar till en mer jämlik hälsa och hur man själv kan påverka sin hälsa. 400 000 kronor per år i tre år är avsatt för projektet, Projektägare Örebro läns bildningsförbund. Projektledare Jane Karlsson.

Studiebesök

Arbetsgruppen har gjort ett flertal studiebesök, för att inhämta kunskap. Arbetsgruppens ordinarie sammanträden hölls i regel på Regionutveckling men minst en gång besökte vi varandras arbetsplatser: samhällsmedicin, arbetsförmedlingen, Örebro kommun, samt kommunförbundet som gav anledning till information från respektive arbetsplats. Gruppen har besökt Lötängen äldreboende och Sandviksskolan. Vi har besökt Karlskoga folkhögskola samt Björkhagaskolan i Lindesberg. Vi har gjort studiebesök på barn- och ungdomsmottagningen samt Geriatriska kliniken på USÖ (Universitetssjukhuset i Örebro). Vi har gått konstvandringen ”Konstlinjen”, som ger en pedagogisk information om ett urval av konsten på USÖ. Vi har gjort studiebesök på Karlaklinikens Upplevelsen och Musikupplevelsen, Örebro läns landsting.

Kontakterna med personalen vid USÖ och inte minst Karlakliniken gav idén om att göra en inventering om vad som finns av kulturaktiviteter inom landstingets egna verksamheter som patientbibliotek, arbetsterapi, konstinköp, patientbibliotek med mera. Denna inventering pågår under 2007 (se nedan Aktiviteter 2007) och kommer att resultera i en särskild rapport.

De av gruppens medlemmar som gjorde andra relevanta studiebesök genom sitt respektive uppdrag/jobb rapporterade vidare till gruppen. Som exempel kan nämnas besök på självhjälpshuset ”Solkatten” i Göteborg, Konstfrämjandet i Stockholm, Brickebacken stadsdel, konstutställningar med mera.

Konferenser och seminarier

Arbetsgruppen har deltagit i en rad konferenser på och kring temat kultur och hälsa, kultur och arbetsmarknad. Här följer en lista och en kort beskrivning över en del av dem:

- ”Sinnesupplevelser för hälsan”, i Stockholm den 7 oktober 2004 var en konferens om forskningsprogrammet ”kultur i vården och vården som kultur” som gav en grundläggande insikt i och en gemensam referensram om kulturens betydelse för svaga grupper.

- Nätverksmötet Kultur i vården i Sverige och konferens i Uppsala den 21-22 oktober i 2004, gav en god grund för kontakter med nätverkets övriga medlemmar.

- ”Körsång och hälsa, körsång och integration” i januari 2005 i Göteborg besöktes tillsammans med landstingets musikkonsulent.

- ”Det goda livet – folkbildningens möjligheter att jobba för folkhälsan” på Örebro läns museum i april 2005. Lisbet Omberg, gruppmedlem, var en av föreläsarna.

- Kulturpoolens seminarium ”Kultur i vården” på Liljeholmens folkhögskola i juni 2005. Nick Furderer var medarrangör.

- ”Konst, kultur och hälsa”, konferens i Bergen i juni 2005. Eva Bellsund möte med representant för Nordisk kulturfond.

- Nätverksmöte i september 2005. Kultur i vårdennätverkets årsmöte och konferens i Malmö.

- Konferensen ”Kulturen som bro” i Lindesberg 18 oktober 2005 i samband med projektet ”Kulturen som bro”(se ovan).

- ”Musik för hälsan” den 16 november 2005.

- Arbetsgruppen deltog på SKISS-seminarium i Stockholm den 30 januari

2006. SKISS står för samtidskonstnärer i samtidssamhället och är ett omfattande EU-projekt. Idén är att utveckla arbetsmiljöer med konstnärernas kompetens. Resultatet väntas att ha positiva hälsoeffekter på kort och lång sikt. Projektägare centralt är Konstfrämjandet och AF kultur Östra regionen. Projektet är en modell för en ansökan även regionalt hos oss i samarbete mellan Konstfrämjandet, landstinget och kommunerna. EU-ansökan skickat senhösten 2006 fick avslag. Men ny ansökningsomgång pågår under våren 2007.

- Konferens om finanspolitik och folkhälsa i Riksdagshuset den 22 mars 2006 där man diskuterade folkhälsa som en regional utvecklingsfråga. Arrangörer: Svenska förening för folkhälsoarbete och SKL.

- Vid Rosendalkonferensen i Norge i maj 2006 deltog tre ledamöter från gruppen samt sekreteraren. Det var i NaKuHel kommunen Kvinnherad i Norge. Konferensen handlade om hälsofrämjande gemenskap och mötesplatser, arkitektur och mötesplatser, Musik och gränsöverskridanden möten, Cittaslow – det goda livet i staden, idrott med kvalitet, levnadsregler för ett friskare liv, en hälsofrämjande Jantelag, hälsobegreppet, NaKuHelarbetet i Kvinnherad och sist men inte minst kulturkraft i svensk tappning.

Britt-Louise Nilsson, Regionförbundet Östsam informerade om Ötsams omfattande satsning på "Kulturkraft i Östergötland". Ett uppskattat svenskt inslag under konferensen. Britt Louise Nilsson var en av deltagarna på första resan till NaKuHel Asker 2003 och fick den gången goda idéer i väst för satsningen i öst.

-Örebro läns landstings arbetsgrupp har genomfört egna seminarier och konferenser:

-Temaeftermiddagen "Kultur och hälsa för äldre" den 25 april 2006, ett samarbete mellan Forum äldre, Regionförbundet (se sid 27).

-Kultur i vården den 9 oktober 2006 , nätverksträff och årsmöte i samarbete med Stockholms läns landsting (se sid 28).

-Konferensen ”Kultur – ett verktyg för personal i äldreomsorgen” den 10 oktober 2006 i samarbete med Forum äldre, Regionförbundet Örebro (se sid 28).

Arbetsgruppen upphör

Människor möts och söt musik uppstår i hjärtat, skrev den danske författaren Jens August Schade en gång i tiden. Ja, så har också hänt i vår grupp. Det har varit en lärorik tid och en kreativ process och vi hoppas att musiken spelar vidare även om mandatperioden är slut och arbetsgruppen upphör. Arbetet har inte varit ett projekt med ett slut utan ett uttryck för en politisk vilja att utveckla ett område. Därför är den musik vi spelat tills nu ett preludium och inte ett postludium. Temat kultur och hälsa kommer att fortsätta i nya former och konstellationer. Både politiker och tjänstemän i olika organisationer och myndigheter är fortfarande engagerande på olika sätt i den fortsatta utvecklingen av området.

Beredningen för tillväxt och bildning

Från och med 2007 ansvarar landstingsstyrelsens beredning för tillväxt och bildning för kulturfrågorna inom landstinget. I landstingsstyrelsens beslut(0706 04-05 § 105) om mål och aktiviteter under mandatperioden 2007 – 2010 står bland annat följande:

Landstingets mål för kulturen är att

- Följa forskning och utvecklingsarbete om sambanden mellan kultur och hälsa.
- Stimulera och stödja initiativ som syftar till att främja kulturens roll i folkhälsoarbetet.
- Verka för och stödja kultur i vården verksamhet.

Syftet är att inhämta och sprida kunskap och kompetens inom området samt att genom att följa ett regionalt, nationellt och internationellt arbete bygga broar mellan kulturen och vården.

Landstinget strävar efter att ingå i strategiska nätverk för kulturfrågorna regionalt, nationellt och internationellt.

Av särskild vikt är att landstinget, utifrån sitt medlemsintresse, spelar en aktiv roll i samarbete med Regionförbundet Örebro för att arbeta fram en ny regional plan för kultur i länet. ” (Mål och aktiviteter för området kultur för hälsa/kultur i vården under mandatperioden 2007-2010, landstingsstyrelsens protokoll 2007 06 04-05.)

Ett antal ledamöter i beredningen för tillväxt och bildning kommer att speciellt bevaka kulturfrågorna. Utvecklingsstrategen inom kulturområdet ingår i Ledningskansliets enhet Planering och sekretariat.

Aktiviteter 2007

Under året 2007 pågår ett antal aktiviteter som följd av eller som relaterar till det utvecklingsarbete den tidigare arbetsgruppens påbörjat:

- Inventering av kultur i vården, Örebro läns landsting (med start oktober 2006). Konstnären Kate Balderud, "plusarbetare", utreder på vilka sätt kulturen används inom Örebro läns landsting. En rapport med inventering av befintlig verksamhet, förslag till nya aktiviteter, användningsområden och utveckling presenteras i slutet av året. Inventeringen omfattar sjukhusen och primärvården.
- En forskningsgrupp arbetar med att ta fram exempel på "genomförda kulturinsatser i vården som vetenskapligt kan komma att utvärderas". Gruppens medlemmar har genomfört flera möten under våren med bland andra representanter för Regionförbundet Örebro, Skolhälsovårdsenheten och Samhällsmedicinsk enhet. Återkoppling till forskningsnämnden under hösten.
- "Terrassprojektet" började hösten 2006. Ett resultat av temadagen i april 2006 där chefen för arbetsterapi på Geriatriska kliniken tog kontakt med arbetsgruppen. Projektet handlar om utemiljön för äldre på Geriatriska kliniken (tidigare Vitsippan) på USÖ. Konstnären Ann Sidén har tagit fram ett förslag för att anpassa terrassen, våningsplan 4 i M-huset till en lämplig, vilsam, vacker, praktisk, inspirerande och livgivande miljö för patienter, anhöriga och personal. Förslaget presenterades för ett urval personer den 9 maj. Representant för USÖs administration tar med förslaget till ett möte med landstingsfastigheter i juni.
- Förstudie, musik för äldre ett samarbete mellan landstingets ledningskansli, samhällsmedicin, Regionförbundet och Musiksällskapet Örebro.

Syftet med förstudien är att ta fram ett underlag för och inspirera till fortsatt forskning inom vården och äldreomsorgen. Musiksällskapets dirigent har intervjuat personal och föreningens ordförande har intervjuat musiker. Två observationer har gjorts under våren vid två olika konserttillfällen. Av intresse är också att dokumentera Musiksällskapet Örebro som inte bara spelar för äldre utan är äldre, medelåldern på Musiksällskapets medlemmar är över 80 år. Rapport klar i början på hösten 2007.

- ”Konsten att vara människa – konst som livstolkning vid kronisk sjukdom”. I samarbete med Åkerby skulpturpark, konsultfirman ”Liv och levande”, Örebro Universitet hälsovetenskapliga institutionen och landstinget kommer kurser att arrangeras på Åkerby under sommaren som riktar sig till personer i arbetsför ålder som har Parkinsons sjukdom. Syftet är att undersöka om kultur som förmedling ger ett ökat välbefinnande och stärkt egenvårdskapacitet hos deltagarna.
- NaKuLiv – det goda livet genom natur, kultur och hälsa. Den första februari 2006 startade ett treårigt folkhälsoprojekt med namnet NaKuLiv – det goda livet genom natur, kultur och hälsa. Det är ett samarbete mellan folkbildningen i Örebro län genom Örebro läns bildningsförbund och Örebro läns landstings samhällsmedicinska enhet. Syftet med projektet är att sprida kunskap om vad som påverkar och bidrar till en mer jämlik hälsa och vad var och en kan göra för sin hälsa. Aktörerna är studieförbunden, folkhögskolorna samt länsbiblioteket med filialer i Örebro län. Tanken är att via dem få igång studie- och kulturverksamhet för prioriterade grupper utifrån resultatet från den folkhälsorapport som publicerades under året, Den goda men ojämlika hälsan – Liv och hälsa i Örebro län 2004. Projektet pågår fram till 2008 och finansieras av Örebro läns landsting med 400 000 kronor år i tre år.

- Inspirationsdag för vårdpersonal. Forskningsgruppen planerar att arrangera en kunskapsdag om kultur i vården i samarbete med Vårdvetenskapligt forskningscentrum hösten 2007 eller under 2008.
- Ett SkiSS-projekt (samtidskonstnärer i samtidsambället) kommer att börja i länet den 1 oktober. Konstfrämjandet Bergslagen är projektägare och leder ett samarbete mellan Konstfrämjandet Bergslagen, Regionförbundet, landstinget och kommuner i länet.
- En ny fotoutställning på temat "Se människan" visas i Nikolaikyrkan i februari 2008, en fortsättning på det projekt landstinget och Konstfrämjandet tog initiativ till och genomförde i december 2006. Utställningarna görs i ett brett samarbete mellan konstlivet, Örebro kommun, Svenska kyrkan, Sensus och bildar en plattform för föreläsningar och samtal om människans villkor.
- Ett nytt demensboende skall byggas i 2007 i Mellringe. Konstnären Ann Sidén som har skaffat sig stor kunskap och erfarenhet genom bland annat landstingets "terrassprojekt" på Geriatriska kliniken på USÖ har även fått uppdrag för demensboende på Mellringe.
- Inspirationsdag i Nora kommun. Eva Bellsund, Kate Balderud och Lotta Schortz föreläste i Nora den 22 maj om kultur för hälsa, kultur för äldre.
- Eva Bellsund medverkar som seminarieledare vid den nordiska konferensen "Kultur för livet" i Lund den 3-5 oktober 2007. Konferensen är ett samarbete mellan Region Skåne/Kultur Skåne-Kommunförbundet Skåne-nordisk kulturfond- Stockholms läns landsting, Medicine doktor Ulrica Nilsson, USÖ och UiÖ, föreläser över temat Musik som omvårdnad vid samma konferens.
- Studieresa till NaKuHel-centret utanför Oslo för folkhälsoutvecklare, folkbildningen och kulturarbetare. Studieresan går den 3-4 september.

Studiebesök på Nasjonalt Knutepunkt For Selvhjelp och stiftelsen Na-KuHel. Arrangörer är Örebro läns landsting i samverkan med Örebro läns bildningsförbund.

- EU-projektet ”Healthy Regions - when well-being creates economic growth” startar hösten 2007. Projektägare är South Denmark European Office. Utvecklingsstrateg Eva Bellsund i Örebro läns landsting deltar i projektet som regionalt genomförs i samarbete med samhällsmedicin, Regionförbundet Östsam och landstinget i Östergötland. Projektet handlar om att investeringar i folkhälsofrämjande insatser leder till ökad tillväxt.

Slutord

Arbetsgruppen för kultur för hälsa/kultur i vården har lagt en god grund för fortsatt kreativ utveckling av hälsofrämjande mötesplatser och gemenskap och för att använda kulturen som verktyg i ett förebyggande hälsoarbete och rehabilitering. Det arbetas också med nya idéer för forskning som kombinerar kulturinsatser i vården med vetenskaplig utvärdering.

Gruppen har inte enbart fokuserat på konst och kulturinstitutioner eller på vård- och omsorgsinstitutioner. Brukaren står i centrum, den äldre, eleven i skolan, den arbetslösa, den långtidssjukskrivna. Alla skall få möjlighet till att på ett bra sätt klara sin egen vardag och ha kontroll över sitt eget liv, det som vi idag gärna kallar ”empowerment”,

Det handlar inte om konsten för konstens egen skull utan det handlar om konstens och kulturens möjligheter och centrala plats i en demokratisk utveckling, om allas rätt till ett värdigt liv.

”Vi vill lyfta in kulturen i folkhälsoarbetet”, skriver folkhälsominister Maria Larsson och folkhälsominister Lena Adelson Liljeroth i Göteborgsposten 2007-04-19 i samband med planerna på ett tvärvetenskapligt centrum för kultur och hälsa vid Göteborgs Universitet, och ”medverka till en utveckling där även kulturen tillmäts en roll i folkhälsoarbetet och utforma en politik där också kulturupplevelser som främjar hälsan står i fokus”.

Örebro läns landstings politiska arbetsgrupp Kultur för hälsa/kultur i vården hade sitt första ordinarie sammanträde den 14 juni 2004 och sista sammanträdet den 5 december 2006. Arbetsgruppens arbete är avslutad men utvecklingen fortsätter i nya konstellationer.

Örebro, juli 2007

Eva Bellsund, utvecklingsstrateg
Ledningskansliet, Örebro läns landsting
eva.bellsund@orebroll.se

Litteratur

Källor

(Allt under källor finns som kopia i akten för Kultur för hälsa/kultur i vården i Örebro läns landstings arkiv under DNR 07OLL2994)

Arbetsgruppen Kultur för hälsa, delrapport 1, 2, 3. Eva Bellsund Dnr 07OLL2994.

Arbetsgruppens Kultur för hälsa; minnesanteckningar från 16 sammanträden i perioden februari 2004 till december 2006 Eva Bellsund Dnr 07OLL2994

Information inför studieresa till Oslo och Asker den 16-17 september 2004 Om stiftelsen NaKuHel Nationellt center för Natur, Kultur och hälsa Dnr 07OLL2994

Minnesanteckningar Kultur i vården/forskning, Eva Bellsund, Dnr 07OLL2994

Clownprojekt på Barn- och ungdomskliniken 050302-06022 Monica Hagman Dnr 07OLL2994

Folkhälsa – en regional utvecklingsfråga – rapport från konferens i Riksdagshuset om finanspolitik och folkhälsa 22 mars 2006 Eva Bellsund Dnr 07OLL2994

Förslag till handlingsplan Kultur för äldre, Kultur- och medborgarnämnden (030826)Dnr

Kultur ger hälsa Kultur för äldre Örebroprojektet 040401-050430. Agneta Bruhn Dnr 07OLL2994

Kultur för hälsa/Kultur i vården Örebroprojektet 060621, Agneta Bruhn, Dnr 07OLL2994

Kultur i länet. Kulturpolitiskt program för Örebro läns landsting. Kultur och turism 2000.

Landstingsstyrelsens protokoll, 2007 06 04-05. Beslut om mål och aktiviteter för området Kultur för hälsa/kultur i vården under mandatperioden 2007-2010

NaKuLiv Det goda livet genom natur, kultur och hälsa. En lägesrapport för perioden 1/2 -30/11 2006 Jane Karlsson Dnr 07OLL2994

Nordberg och Thyresson, Motion om ”kultur i vården”, Örebro läns landsting (2005-02-15) och yttrande över motionen, Regionutveckling, Eva Bellsund Dnr 07OLL2994

Rapport från nordisk konferens: Kultur ger hälsa 4-6 juni 1998, Förde i Norge, (Örebro kommun) Eva Bellsund, Dnr 07OLL2994

Rapport: Rosendalkonferansen 2006 Givande konferens i Na-Ku-Hel kommunen Kvinnherad i Norge Eva Bellsund Dnr 07OLL2994

Rapport från SKISS seminarium Stockholm 30 januari 2006 Eva Bellsund Dnr07OLL2994

Remiss – Örebro läns landstings strategi för forskning och utbildning 2005-2009. Regionutveckling, Eva Bellsund, Inger Brännström, Dnr 07OLL2994

Sammanträdesprotokoll Forskningsnämnden, ÖLL, 9 november 2005 Dnr07OLL2994

Verksamhetsprogram för social välfärd (kortversion), Örebro kommun, 18 maj 2005 DNR 070 OLL 2994

Årsmötesprotokoll Nätverksmöte Kultur i vården i Örebro 2006-10-09, Birgitta Rapp, Eva Bellsund Dnr 07OLL2994

Böcker

Arts in Hospital, Arts Council of Finland, 1997

Baklien, Bergljot/Carlsson, Yngve: Helse og kultur, Prosessevaluering av en nasjonal satsning på kultur som helsefremmende virkemiddel, NIBR, projektrapport 2000:11

Konlaan, Boinkum Benson; Cultural Experience and Health, Umea University, Umea 2001

Kultur för hälsa, en exempelsamling från forskning och praktik, Statens folkhälsoinstitut, 2005

Micko, Kleiner: "Kokbok" för aktiviteter inom äldreomsorgen, Kommunrehab, Linköpings kommun 2004

Myskja, Audun: Den siste song – sang og musikk som støtte i rehabilitering och lindrande behandling, Fagbokforlaget, Bergen 2006

Nyström, Krister: Dans på gränsen, demensdrabbades kommunikation i dansterapi, Akademisk avhandling för filosofie doktorsexamen, Stockholm 2002

Pausewang, Elin A. Organizing Modern Longings paradoxes in the construction of a health promotive community i Norway, Institute of Asocial Anthropology, University of Oslo, 1999

Ramel, Hermansson, Hallin: Musikoplevelsen, projektserien, Psykiatri och Rehabilitering, Rapport nr 42, 1997

Schmidtbauer, Grahn, Lieberg: Tänkvärda Trädgårdar, När utemiljön blir en del av vården, Formas, Stockholm 2005

Tellnes, Gunnar, Samspillet Natur – Kultur – Helse, NaKuHel konseptet I teori och praksis, Unipub förlag, Oslo, 2003

Vår skapande mångfald. Världskommissionen för kultur och utveckling, Svenska Unescorådet, Stockholm, 1995

Rapporter

”Att förbättra de sociala relationerna och de stödjande miljöerna. Kulturprojektet i restaurangen på skolorna Sandviken och Österleden i Karlskoga år 2005.” Christine Lindsjö

Bejaka det friska, Arbetsglädje i omsorg om äldre och funktionshindrade; Care and Culture, Huddinge kommun, 2003

”Ett livsviktigt program” Om forskningsprogrammet Kultur i vården visavi vården som kultur, Stockholms läns landsting, Hälsohögskolan/Stockholms läns museum, 1997

”Forskning för ett bättre liv” (Prop. 2004/05:80)

Kartläggning av kommunernas kultur i vården-verksamhet Kultur i vården-projektet i Skåne 2003-2005, Christina Gedeberg Nilsson, Kommunförbundet Skåne

Klosterbacken, Örebro – kulturarbete i demensboende, Utvärdering och dokumentation, Lotta Schortz. Örebro 2005-05-20

Kultur öppnar sinnen. Slutrapport, Lotta Schortz, Örebro 070412

Kultur för seniorer Kultur och hälsa En deskriptiv studie, Umeå kommun, Ann-Louise Rådström, Institutionen för kultur och medier, Umeå Universitet 2003

”Kulturkraft i Östergötland Kulturen Natur Hälsa”, Seminariegruppen Kultur, Natur, hälsas slutrapport/Kulturkraft i Östergötland, ett samarbetsprojekt mellan Regionförbundet Östsam. Hagegården och Campus Norrköping, 2004 – 2005

Kulturrådets strategi för arbetet med kultur och folkhälsa 2005 – 2007 , Siv Junback (Dnr KUR 2005/2622)

Lindén-Boström, Eriksson, Hagberg, Persson, Ydreborg: Den goda men ojämlika hälsan, Liv och hälsa i Örebro län 2004

Mattson, Helena: 1 % Love and Devotion på Ullersåkers sjukhus, Kultur i länet, Landstinget i Uppsala, 2006

Rapport nr. 1 – 2005. Liv och hälsa 2004. Resultat från en undersökning om livsvillkor, levnadsvanor, hälsa och vårdkontakter. Rapportserie utgiven i samverkan mellan landstingen i Sörmland, Uppsala, Västmanland, Värmland och Örebro län.

Rapp, Birgitta; Kultur i vården visavi vården som kultur – ett livsviktigt forskningsprogram med en tvärvetenskaplig syn på hälsa och livsvillkor i omvårdnad och åldrande. Slutrapport, Stockholms läns museum 1999

Semsvannsmanifestet for helsefremmede fellesskap, dialogforum, nasjonalt senter for natur, kultur helse, kortversjon, Asker januar 2006

SKISS hälsar på Delrapport Forskning, Sociologiska Institutionen Umeå Universitet, Maj 2006

Skiss – en resurs för arbetsglädje och hälsa Delrapport dokumentation, Konstfrämjandet 2006

SOU 1995:85 Tjugo års kulturpolitik 1974 – 1994, En rapport från kulturutredningen

Utvärdering av Forskningsprogrammet Kultur i vården och vården som kultur 2001 – 2005, Stockholms läns landsting, Karolinska Institutet och Stockholms läns museum, Stockholm 2005

Verksamhetsberättelser för forskningsprogrammet Kultur i vården och Vården om kultur, Stockholms läns landsting, åren mellan 2001-2005

Örebro läns landsting, 2007

Text: Eva Bellsund

Grafisk form: Åsa Öberg

Foto: Lena E Hagsten, Magnus Wahman, Åsa Öberg

Tryck: Trio Tryck AB, Örebro, 2007

Papper: inlaga 100 g Multiart matt, omslag 200 g Multiart matt

Typsnitt: Frutiger och Garamond

www.orebroll.se/kulturhalsa

Örebro läns landsting, Ledningskansliet, Box 1613, 701 16 Örebro.
Besöksadress: Eklundavägen 2, Örebro. E-post: orebroll@orebroll.se
Telefon 019-602 70 00, telefax 019-602 70 08